

Grupa „Zamek”

Konteksty – wspomnienia – archiwalia

TOWARZYSTWO NAUKOWE KUL

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

Grupa „Zamek”

Konteksty – wspomnienia – archiwalia

Pod redakcją

Małgorzaty Kitowskiej-Łysiak

Marcina Lachowskiego

Piotra Majewskiego

LUBLIN

TOWARZYSTWO NAUKOWE KUL

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

Od Redaktorów

Początki „odwilży” w dziejach polskiej sztuki powojennej sytuuje się zwykle w okolicach roku 1955. W tymże roku w Krakowie otwarto wystawę *Dziwięciu*, a w Warszawie Ogólnopolską Wystawę Młodej Plastyki pt. *Przeciw wojnie, przeciw faszyzmowi*. Choć ta ostatnia zorganizowana została za przyzwoleniem władz politycznych, dość powszechnie uznano ją za pierwszą odsłone nową rzeczywistości artystycznej, którą faktycznie ugruntować miał dopiero Październik'56. Kwestionowanie słuszności tego spojrzenia krytyków i badawczego nawyku historyków sztuki nie zmienia faktu, że właśnie w okolicy roku 1955 zaistniały wydarzenia znamienne, bo w znacznie większym stopniu niż Arsenał'55 (ta nazwa, jak wiadomo, dla określenia wspomnianej wystawy przyjęła się w literaturze) antycypujące charakter „odwilżowej” transformacji polskiego życia artystycznego. Było to m.in. powstanie w roku 1953 Grupy St-53, skupiającej uczniów Władysława Strzemińskiego, utworzenie w roku 1955 warszawskiej Grupy 55 (z Marianem Boguszem, Zbigniewem Dłubakiem i Kajetanem Sosnowskim) i działającej od roku 1956 z jej inicjatywy galerii Krzywe Koło, wreszcie ukonstytuowanie się w roku 1956 lubelskiej grupy „Zamek” (m.in. z Włodzimierzem Borowskim i Jerzym Ludwińskim) oraz reaktywowanie rok później Grupy Krakowskiej (z Tadeuszem Kantorem na czele). Do tych faktów należy dodać zmianę redakcji (a także, co za tym szło, istotną zmianę profilu) najważniejszego pisma artystycznego, jakie wówczas w Polsce istniało, tj. „Przeglądu Artystycznego”, oraz, nieco późniejsze, powstanie dodatków plastycznych do dwóch pism literackich: „Życia Literackiego” („Plastyka”) i „Kameny” („Struktury”). Schyłek tego okresu wyznacza m.in. likwidacja „Plastyki” (1959) i „Struktur” (1961), głównie zaś usunięcie Aleksandra Wojciechowskiego ze stanowiska redaktora naczelnego „Przeglądu Artystycznego” (1960) i wystawa Konfrontacje'60. To, oczywiście, tylko niektóre przykłady wzmo-

zonej aktywności środowisk artystycznych w drugiej połowie lat pięćdziesiątych XX naszego wieku.

Fakty te stanowią cezury „odwilży”: z jednej strony oddzielają okres socrealizmu, z drugiej zaś – okres ponownego narastania ideologicznej presji i „ręcznego” sterowania polityką kulturalną przez scentralizowane ośrodki upolitycznionej władzy państwowej. Ale to niejedyny aspekt życia artystycznego tamtego czasu. Od wielu lat nasilają się badania nad sztuką w Polsce po 1945 roku, w ostatnich latach pojawiło się wiele cennych publikacji, w tym próby syntetycznego spojrzenia na cały okres PRL (*notabene* tak odmienne, jak prace Piotra Piotrowskiego i Anny Markowskiej), ale wciąż, jak się wydaje, po pierwsze – niekompletna jest nasza wiedza szczegółowa, po drugie – nie zawsze tej samej metody można użyć jako klucza do różnych zjawisk. Więcej nawet: coraz liczniejsze opracowania ujawniają niedostrzegane dotąd zjawiska i zagadnienia czy też pozwalają je zobaczyć w innym niż dotąd świetle.

Odnosimy wrażenie, że tak poniekąd rzecz ma się z grupą „Zamek”. W książce *Grupa „Zamek”. Historia – krytyka – sztuka* (Lublin 2007), poprzedzającej niniejszy tom, skupiliśmy się na historii i programie grupy, a także na działalności tych jej członków, którzy nadali jej wyrazisty ton: Jerzego Ludwińskiego, Włodzimierza Borowskiego i Jana Ziemskiego. Z braku materiałów do nakreślenia sylwetki Tytusa Dzieduszyckiego zmuszeni byliśmy wówczas pominąć jego dorobek; jego omówienie znalazło się dopiero w publikacji, którą właśnie oddajemy do rąk Czytelników.

Na tenże zbiór składają się materiały znacznie mniej jednolite niż uprzednio, ale być może dzięki temu lepiej ukazujące naturę życia artystycznego w Polsce końca lat pięćdziesiątych. Z jednej strony staraliśmy się poszerzyć obszar zagadnień, z drugiej – bardziej uszczegółowić refleksje. Układ książki podyktowały właśnie te dwie perspektywy – makro i mikro.

Pierwsza z nich – plon konwersatorium „*Nowoczesność*” po socrealizmie (Dom Pracy Twórczej KUL, Kazimierz Dolny, 17-18 kwietnia 2008 roku) – dotyczy kontekstów, w których zaistniała grupa „Zamek”. Znajdują się tutaj zarówno artykuły, których autorzy rozważają kwestię wyznaczników podstawowych pojęć (Wojciech Włodarczyk, *Przestrzeń i własność*), jak zawierające analizy konkretnych zjawisk (Anna Baranowa, *Malarstwo materii – próba opisu*), a także obejmujące prezentacje środowisk (Andrzej Jarosz, *Wrocław około 1955 roku*; Jan Michalski, *Podróż do wnętrza ziemi*). Obok nich

zamieszczamy teksty, które odnoszą się do artystycznych fascynacji malarzy i krytyków z grupy „Zamek”, przy czym fascynacje te odzwierciedlają niewątpliwie „ducha czasu” i wykraczają poza lubelskie środowisko (Andrzej Szczerski, *Awangarda w Atomicach*; Magdalena Moskalewicz, *Sztuka epoki lotów kosmicznych*; Karolina Lewandowska, *Urszula Czartoryska i krytyka fotografii w latach 1956-59*).

W drugiej części książki znalazł się m.in. zapis przebiegu panelu dyskusyjnego poświęconego historii i dziedzictwu grupy „Zamek” (KUL, 1 grudnia 2007 roku). Prezentujemy tam również sylwetki kilku związanych z grupą artystów, na czele z wymienionym już Dzieduszyckim, którego archiwum udostępniła pani Barbara Dzieduszycka-Sas oraz córki artysty, pani Dorota Andrieu i pani Ewa Dzieduszycka, wspomnienia oraz bezcenne świadectwo tamtych czasów – listy Urszuli Czartoryskiej pisane do rodziny w okresie studiów historii sztuki w KUL, udostępnione nam łaskawie (podobnie jak bogaty zbiór fotografii) przez jej córkę, panią Olgę Stanisławską. Całość zamyka szczegółowe kalendarium wydarzeń z historii grupy. W książce zamieszczamy liczne fotografie archiwalne, w tym wybór z największego archiwum, do którego mieliśmy szczęście dotrzeć – bezcennego zbioru Urszuli Czartoryskiej. Poszczególne materiały (artykuły, dyskusje, noty biograficzne, rozmowy) potraktowaliśmy jako – z natury rzeczy – integralne, przez co trudno nam było uniknąć powtórzeń niektórych informacji, co – mamy nadzieję – Czytelnicy przyjmą ze zrozumieniem.

*

Książka nie mogłaby się okazać w takiej postaci, w jakiej oddajemy ją do rąk Czytelników, gdyby nie życzliwość bardzo wielu osób, którym jesteśmy ogromnie wdzięczni za użyczenie materiałów, a także wyrażenie zgody na publikację rozmów i wszelkich archiwaliów. Gorące podziękowania kierujemy do następujących osób: pana Jerzego Durakiewicza, pani Barbary Dzieduszyckiej-Sas wraz z córkami, panią Dorotą Andrieu i panią Ewą Dzieduszycką, pani Doroty Jareckiej, pani Magdaleny Kiwerskiej, pana Ryszarda Kiwerskiego, pani Doroty Kurzątkowskiej-Hałas, pani Marii Ludwińskiej, pana Stanisława K. Michalczuka, pana Tadeusza Rolkego, pani Olgi Stanisławskiej, pani Danuty Ziemskiej, państwa Małgorzaty i Wojciecha Tyczyńskich, pani Wioletty Wejman. Szczególnie

wdzięczni jesteśmy pani Hannie Zaleski, której gościnność pozwoliła na opracowanie paryskiego archiwum Tytusa Sasa-Dzieduszyckiego.

Last but not least dziękujemy Marcinowi Pastwie, naszemu koledze z Instytutu Historii Sztuki KUL, za wytrwałe towarzyszenie w przygotowaniach publikacji do druku, a Ewie Sadowskiej i Lechosławowi Lameńskiemu z lubelskiego oddziału Stowarzyszenia Historyków Sztuki – za przychylność w staraniach o fundusze.

Redaktorzy

Spis treści

Od Redaktorów	5
---------------------	---

KONTEKSTY „NOWOCZESNOŚĆ” PO SOCREALIZMIE

Wojciech Włodarczyk (Warszawa), Przestrzeń i własność...	11
Anna Baranowa (Kraków), Malarstwo materii – próba opisu	28
Andrzej Jarosz (Wrocław), Wrocław około 1955 roku	51
Jan Michalski (Kraków), Podróż do wnętrza ziemi	61
Andrzej Szczerski (Kraków), Awangarda w Atomicach	83
Magdalena Moskaiewicz (Poznań), Sztuka epoki lotów kosmicznych	100
Karolina Lewandowska (Warszawa), Urszula Czartoryska i krytyka fotografii w latach 1956-59	114
„Nowoczesność” po socrealizmie – Dyskusja (<i>oprac. Małgorzata Kitowska-Lysiak</i>)	137

GRUPA „ZAMEK” APPENDIX

„W poszukiwaniu trzeciego wymiaru”. Grupa „Zamek” w 50. rocznicę powstania – Dyskusja (<i>oprac. Piotr Majewski</i>) ...	197
---	-----

ARTYŚCI

Piotr Majewski, Tytus Dzieduszycki-Sas – francuski łącznik grupy „Zamek”	217
Stanisław K. Michalczuk, Krzysztof Kurzątkowski	242

Przemysław Zwoliński (Michał Sadlej) (<i>oprac. Anna Kiszka</i>)	255
Stanisław K. Michalczuk (<i>oprac. Anna Kiszka</i>)	262
Jerzy Durakiewicz (Jerzy Marek) (<i>oprac. Anna Kiszka</i>)	264
Ryszard Kiwerski (<i>oprac. Piotr Majewski</i>)	267
Mirosław Komendecki (<i>oprac. Małgorzata Kitowska-Łysiak</i>)	272
Józef Tarłowski (<i>oprac. Anna Kiszka</i>)	275
Lucjan Ocias (<i>oprac. Małgorzata Kitowska-Łysiak</i>)	277

WSPOMNIENIA

O Lublinie i grupie „Zamek”. Ze Stanisławem Michalczukiem rozmawiają Wioletta Wejman i Piotr Majewski	293
Nadzieje i szanse. Z Danutą Ziemską rozmawia Piotr Majewski	302
Moje lubelskie lata. Z Tadeuszem Rolke rozmawia Wioletta Wejman	307
Stanisław K. Michalczuk, Tydzień Sztuki Nowoczesnej na KUL (10-14 maja 1960)	310

ARCHIWALIA

Urszula Czartoryska, Listy do Rodziców (1951-57) (<i>oprac. Małgorzata Kitowska-Łysiak</i>)	323
--	-----

KALENDARIUM

Kalendarium grupy „Zamek” (<i>oprac. Piotr Majewski</i>)	403
Summary	427
Spis ilustracji	429
Indeks nazwisk	433